

Zárójelentés

Erdélyi Okmánytár V. (1373–1389)

Kutatásunk munkálatai a munkatervnek megfelelő ütemben zajlottak (az utolsó szakaszt – amikor élnünk kellett a hosszabbítás lehetőségével – leszámítva), és maradéktalanul elérték a kitűzött célokat, melyek közül központi helyet foglalt el az *Erdélyi Okmánytár V.* kötetének összeállítása és kiadása.

Első lépésként elkészült a kötet évkörébe (1373–1389) tartozó erdélyi vonatkozású oklevelek és más írásos emlékek repertórium. Összeállítása során alapvetően a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának (MNL-OL) elektronikus nyilvántartására támaszkodtunk, oly módon, hogy időrendi lajstromba foglaltuk egyfelől a helyi illetékességű kibocsátóval rendelkező iratokat (olyan tárgyszavak mentén mint pl. 'erdélyi', 'kolozsmonostori', 'vajda', 'székely', 'Doboka', 'Hétszék'), másfelől a speciálisan erdélyi provenienciájú állagok Budapesten és Romániában őrzött összes egységét. Egyúttal végigpásztáztunk minden olyan fondot, ahonnan a korábbi kötetek szerkesztése során már volt precedens erdélyi vonatkozású adatra, majd az uralkodók erdélyi útjainak időszakából külön megvizsgáltunk minden királyi oklevelet. Listánkat a jelentősebb okmánytárak (főként a *Documenta Romaniae Historica* erdélyi [C] alsorozata) vonatkozó részeinek áttekintésével, valamint különféle régi levéltári elenchesok adataival bővítettük. Az így összeállított jegyzék 947 eredeti, teljes szövegben vagy tartalmilag átírt, ill. említésből ismert tételt tartalmazott (úgy, hogy az adott szövegek különböző áthagyományozódási formáit összevontuk).

A levéltári anyag gyűjtésével párhuzamosan bibliográfiai segédletet készítettünk az eddigi szórványközlésekről. Ez a munkálat értelemszerűen nem korlátozódott a kijelölt évkörre, hanem az egyes kiadványok (okmánytárak, folyóiratok, tanulmánykötetek, stb.) kézbevitelének rendjében halad előre. A munka eredményeként 87 oldalas, 255 tételt tartalmazó kézirat született a romániai szórványközléseknek korábban napvilágot látott repertórium (W. Kovács András: *Magyar vonatkozású oklevélközlések Romániában*. Kolozsvár 2009. [Erdélyi Tudományos Füzetek 261.]) folytatásaként és kiegészítéseként.

Következő lépésként sor került Jakó Zsigmond (1916–2008) kéziratban maradt regesztáinak (730 db.) gépbe vitelére a kijelölt évkörből. Az ily módon szerkeszthetővé vált kézirat képezi az okmánytár törzsszövegét. Az 1373–1380 közti 379 kivonat szövegét Hegyi Géza, az 1381–1389 közé eső 351 regesztát W. Kovács András gépelte be, illetve gondozta a továbbiakban.

Munkánk oroszlánrészét a fenti kézirat ellenőrzése, dátumuk, szövegük pontosítása, egységesítése, kiegészítése (pl. latin szövegrészletek – határjárások, hátiratok – beillesztésével), a bibliográfiai jegyzetek teljességre törekvő kiegészítése tette ki, miközben a Jakó Zsigmond által fel nem dolgozott (főként vatikáni és szász provenienciájú) szövegek azonos elvek szerint történő regesztázására is sort kerítettünk a fentiekben már említett oklevéllajstrom alapján. A Jakó-regeszták ellenőrzése, illetve az újabb kivonatok elkészítése a legjobb szövegközlés alapján történt (ha volt ilyen), amelyet előzőleg összevetettünk az eredeti oklevéllel. A fenti felosztásnak megfelelően Hegyi Géza az 1373–1380 közti anyagot véglegesítette (585 regeszta, ebből 186 saját kivonata, főként a pápai oklevelek feldolgozásával), W. Kovács András pedig az 1381–1389 évkörből 511 regesztát gondozott (amiből 154-et maga kivonatolt).

A regeszták ellenőrzését nagymértékben megkönnyíti az a tény, hogy a MNL-OL Középkori Gyűjteményét, azaz a Diplomatikai Levéltárat (DL) és Diplomatikai Fényképgyűjteményt (DF) 2009–2010-ben digitalizálták, és nagy részük korlátozás nélkül elérhetők a világhálón. 2015–2017 között a romániai *állami* levéltárak középkori anyagának digitalizálása is végbement, jóllehet számos szépséghibával (hiányos anyagfeldolgozás, félrevezető fejregeszták, akadozó hozzáférés). Így az egyes levéltárak tényleges látogatása mind ritkábban, inkább csak problémás esetekben vált nélkülözhetetlenné (pl. ha vízfoltos, rongált szövegek ultraviola lámpával történő elolvasására, hátiratok, pecsétek megvizsgálására volt szükség).

Romániában jószerével csak a gyulafehérvári Batthyaneum anyagának átvizsgálására szállottunk ki két alkalommal: előbb (2017. február 5–10.) az itt őrzött káptalani és a konventi magánlevéltár anyagát tekintettük át, nemcsak a megcélzott évkörből, hanem a középkor későbbi időszakára is, majd – leltározással indokolt csaknem három évnyi zárva tartás után – 2021. január 18-án néhány olvashatatlaná fakult szövegrész ultraviola fénynél történő tanulmányozására kerítettünk sort.

Ezen kívül az erdélyi szász evangélikus egyház barcasági gyűjtőlevéltárát (Archiv der Honterusgemeinde) kerestük fel Brassóban 2019. május 2-án, mivel az itt őrzött okleveleknek a DF-ben látható fényképei vagy nehezen olvashatók, vagy hiányzik a hátlapról készült felvétel. Tájékozódunk a helybeli középkori anyag, illetve a 18–19. századi másolatgyűjtemények felől, az V. kötet évkörébe eső szövegek kiadásait összevetettük az eredeti oklevelekkel, végül pedig Thomas Şindilariu levéltáros jóvoltából sikerült valamennyi itt található középkori oklevél jó minőségű digitális fényképére is szert tenni.

Néhány rövidebb budapesti kiszállásra is sor került. 2018. május 28. – június 1. között W. Kovács András az Országos Széchényi Könyvtárának (OSzK) és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának (MTAKt) Kézirattárában kutatta fel azokat az 1373–1389 között kelt,

erdélyi vonatkozású oklevélszövegeket, amelyek csupán Cornides Dániel itt található kéziratok oklevélgyűjteményében hagyományozódtak ránk (összesen 7 db.), összevetette ezeket az eddigi közlésekkel, és tisztázta pontos bibliográfiai adataikat. 2019. március 24–30. között Hegyi Géza az MNL-OL-ben eredetiben, ultraviola fényen tanulmányozott 22, részben vagy egészben olvashatatlaná vált dokumentumot. Emellett középkorász kollégákkal (Lakatos Bálint, Mikó Gábor, B. Halász Éva, C. Tóth Norbert) konzultált mintegy két tucat olvasati, értelmezési és forráskritikai probléma megoldása végett. Második pesti útján (2019. július 1–4.) ugyanezen céllal kutatta a Cornides-gyűjteménynek az OSzK-ban található másolati kötetekben keresett innen közölt és eredetiből nem ismert oklevélszövegeket.

A pályázati időszak legfontosabb levéltári kiszállásait négy római-vatikáni kutatóút képezte, melyek célja az eddig jobbára különféle minőségű és formájú közlésekből ismert vatikáni iratanyag közelebbi megvizsgálása, a korábbi közlések ellenőrzése, bibliográfiai adataik kiegészítése, a kiadatlan szövegek regesztázása volt – nemcsak az V. kötet szerkesztését, hanem az eddig megjelentek tervbe vett pótlását is szem előtt tartva. 2017. március 12. és április 9. között előbb római és vatikáni könyvtárakban (amerikai, német, francia intézeti könyvtárak, a Vatikáni Könyvtár [BV] és a Titkos Levéltár [ASV] kézikönyvtára) kutattunk abból a célból, hogy a 13–14. századi pápai regisztrumok anyagát közlő külföldi korpuszokból, elsősorban az 1227–1342 és 1362–1378 közti évek anyagát a teljesség igényével közzé tevő francia sorozat (*Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome*) kötetiből kiszűrjük az erdélyi vonatkozású szövegeket. Ebben a munkában nagy segítséget jelentett az említett korpusz alapján készült elektronikus adatbázis is („*Ut per litteras apostolicas*”). Ottartózkodásunk második felében az így összegyűlt anyag eredeti regisztrumbejegyzéseit megtekintve pontosítottuk a kiadások alapján elkészült regesztáinkat, illetve kivonatoltuk az eddig ismeretlen szövegeket. Ezen kívül elkezdtük a nagy nemzetközi vállalkozások által még fel nem tárt 1378 utáni időszak transsylvaniai időigényes feltárását.

Második, harmadik és negyedik római kutatóutunk (2018. április 8.–május 6., 2019. május 12–26., ill. 2021. május 17.–június 14.) során az említett kiadványok által le nem fedett időszakokból gyűjtöttünk transsylvaniaiakat (és hungaricákat), immár közvetlenül a pápai regisztrumok egyes kötetének időigényes átlapozásával. Hegyi Géza a VI. Ince pápa (1352–1362) korából származó avignoni regisztrumokat (RegAven, vol. 121–149.) tekintette át, majd elkezdte a 15. századi erdélyi vonatkozású anyag azonosítását a lateráni bullaregisztrumokban és a kérvénykönyvekben Lukcsics Pál munkája, illetve Érdújhelyi Menyhért, Czaich Á. Gilbert, Beke Antal és Tóth-Szabó Pál hevenyészett regesztái vagy jegyzetei alapján. W. Kovács András

1389-cel induló lateráni bullasorozat IX. Bonifác kori kötetei közül nézett át több mint félszázat (RegLat 1–64.).

Vatikáni kiszállásaink többszáz, a magyar és román szakirodalomban eddig jobbra ismertelen szöveg azonosítása, részletes bibliográfiai jegyzetek, továbbá 196 regisztrumbejegyzés és két számadásrészlet hasonmásainak megrendelése jelzik (utóbbiakat rendszerint az egyes kiszállások utáni egy-két hónapban kézhez is kaptuk).

Miután elkészült a kötet többé-kevésbé végleges törzsszövege, a csaknem 1100 regesztát a megfelelő bibliográfiai és kritikai apparátussal 2019 első hónapjaiban átadtuk Ráczy Györgynek (MNL-OL), a kötet szakmai lektorának. Az ő jelentését a 2019. szeptemberi határidő helyett sajnos csak 2020 tavaszán kaptuk kézhez, ami csúszást okozott a munkálatok menetében. E nélkül ugyanis nem lehetett érdemben és zavar okozása nélkül továbblépni, mivel a szokásos kritikai véleményezés mellett lektorunktól olyan lényegi kérdésekre is választ vártunk, hogy a csupán érintőlegesen erdélyi vonatkozású regeszták (pl. a helyi köznemesség és egyházi középréteg Erdélyen kívüli tevékenységére, a román fejedelemségek nyugati kapcsolataira vonatkozó források, királyaink erdélyi kelethellyel kibocsátott magyarországi tárgyú oklevelei, stb.) közül melyek maradjanak a kéziratban – az eddigi gyakorlat e tekintetben nem volt következetes. Állásfoglalásának súlyát mutatja, hogy a jelentés kézhezvételét követően a lektori észrevételek foganatosításával a forrásanyag 1046 regesztára csökkent.

Időközben Hegyi Géza elkészítette a rövidítésjegyzéket, valamint a felhasznált bibliográfiai tételek és levéltári fondok jegyzékét; és sor került a kézirat szövegének előzetes tördelésére, formázására. Egyetemi hallgatók, illetve kollégáink bevonásával ellenőriztük a latin szövegrészletek (határjárások, narrációk, hátiratok) átírását. Mindezekkel párhuzamosan a nyelvi korrektúrát is megkaptuk az olvasószerkesztőtől.

A kötet mutatójának elkészítését, ami elengedhetetlen a kiadásra kerülő regeszták rendeltetésszerű felhasználásához, csak a lektori jelentés foganatosítása után lehetett elkezdni. Az *Erdélyi Okmánytár* hagyományainak megfelelően a mutatónak nemcsak a forrásszövegekben előforduló személy- és helyneveket kell tartalmaznia (előbbieket, ahol kell, nemesi családok szerinti csoportosításban, utóbbiaknál a modern magyar, román és szász névalak feltüntetésével is), hanem a tárgyi címszavakat, sőt azon elvont fogalmakat is, amelyek számot tarthatnak a kutatók érdeklődésére. E hosszas és elmélyült munkafázis első, de munkaigényesebb fázisa, ti. a mutatószavak kiemelése hat hónap megfeszített munka után, 2020 őszére valósult meg. Miután ezeket Hegyi Géza ellenőrizte, sor került a mutatószavak beszámozására, majd 2021 tavaszán az összevonásukra, amit Hegyi Géza és W. Kovács András közösen végeztek.

A korábbi kötetek gyakorlatát követve az V. kötethez is térképmellékletet irányoztunk elő, melynek elkészítése 2019 májusa és júliusa között valósult meg. Ez alkalommal, a korszakhoz és a térséghez kapcsolódva, I. (Nagy) Lajos király (1342–1382) erdélyi útjai és keleti politikája (havasalföldi, moldvai, vidini hadjáratai, stb.) kerültek megjelenítésre, az adatok nagy sűrűsége és a gyakori politikai változások miatt négy kisebb-nagyobb időszakra bontva. A négy térképlapot Hegyi Géza tervei és adatai alapján, több hónapos intenzív munka eredményeként Nagy Béla térképész rajzolta meg. Az *Erdélyi Okmánytár* köteteihez mellékelt térképek célja, hogy segítséget nyújtsanak a források megértéséhez és a korabeli történeti események, ill. folyamatok felismeréséhez, továbbá alapul szolgáljanak a tartomány középkori történetét kellőképpen részletesen, alaposan és sokoldalúan megjelenítő majdani atlasznak.

A benyújtott munkatervtől két vonatkozásban történt számottevő eltérés – a célok elérést azonban egyik sem befolyásolta. Egyfelől nem került sor egyes romániai levéltárak (pl. az állami levéltár Szebenben, a Román Akadémia Könyvtára Bukarestben) előirányzott felkeresésére. Ezeket többnyire a romániai levéltári anyag 13–16. századi részének digitalizációja tette részint feleslegessé, részint azonban lehetetlenné is, mert az állami archívumok éppen a reá való hivatkozással, a levéltári anyag védelme címén utasítják el az 1600 előtti oklevelek kiadását a kutatók részére, holott egyelőre az oklevelek csak kisebb része került fel az internetre. A belföldi kiszállások elmaradása és egyes költségek csökkenése ugyanakkor lehetővé tette, hogy az előirányzott kettő helyett végül négy (egy kivétellel 1–1 hónapos) vatikáni kutatóút valósuljon meg.

Másfelől viszont 2020 őszén kénytelenek voltunk egy évnyi hosszabbítást kérelmezni, mivel a lektori jelentés említett késlekedése csaknem fél évig hátráltatta a további érdemi munkálatokat mind a szöveg véglegesítése, mind pedig a mutató elkezdése tekintetében. Ugyanakkor a világot 2020. február óta megbénító koronavírus-járvány is kerékkötője volt a munkálatoknak, mivel nemcsak a kutatóutakat, a levéltári kiszállásokat és a személyes találkozásokat lehetetlenítette el, de a szakmai és családi szférának a bezártság nyomán előállt összecsiszása az elmélyült munkát is megnehezítette.

A végső munkafázisokat (keresztutalások beillesztése, a DL-DF-számok mutatójának megalkotása, tördelés és más szerkesztési feladatok, valamint az előszó megírása) követően a kötet 2021 szeptemberében látott napvilágot: *Erdélyi Okmánytár*. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez V. 1373–1389. Jakó Zsigmond kéziratát szerkesztette és kiegészítette Hegyi Géza és W. Kovács András. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2021. ISSN 0073–4055; ISBN 978–963–631–298–5. 586. o. + 4 térképpel, név- és tárgymutatóval. A nyomtatott megjelenést követően a kötet az

MNL OL forráskiadványi sorozatának 60. darabjaként fel fog kerülni a Hungaricana digitális könyvtárba.

A pályázat időtartama alatt az elektronikus rendszerbe feltöltött publikációkon kívül 19 tudományos előadást is tartottunk, mellyel munkánk társadalmi hasznosulásához járultunk hozzá, ezek felsorolásától azonban helyhiány miatt eltekintünk.